

Joan Santanach et alii, *Llengua i literatura. Barcelona 1700*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona / Editorial Barcino, 2011, 287 pp.

Aquest volum, visualment atractiu i agraciat amb moltes planxes, fotografies i quadres rellevants, és el número sisè, entre els deu programats, de la col·lecció «La Ciutat del Born. Barcelona 1700», dirigida per l'historiador Albert Garcia Espuche. Els deu títols giren entorn de l'*opus magnum* del projecte de publicació, que és *La ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2010 (1ª ed. 2009), a cura del mateix Garcia Espuche. Cal explicar en aquest punt que l'any 2002, mentre que es començaven les obres de construcció de la nova Biblioteca Provincial de Barcelona a l'espai públic del cèntric Mercat del Born, durant les obres d'excavació es va exhumar tota una riquesa arqueològica de runes del que havia estat centre enèrgicament dinàmic de la Ciutat Comtal abans de la desfeta del 1714. Poc temps més tard, el govern borbònic va encarregar-se del derrocament de gran part de l'anomenada Ciutat del Born, per tal de poder controlar militarment la ciutat amb major eficàcia, amb els canons de la Ciutadella instal·lada a la muntanya de Montjuïc apuntats vers l'esmentat veïnat, i una força de soldats dintre de ella. Gairebé tres-cents anys després, s'està reconstruint i així recuperant part de la Ciutat del Born com a museu d'arqueologia i història, i les onze monografies són un testimoni per escrit d'una vida i la seva cultura que mai no va desaparèixer del tot, a despit dels desitjos de molts.

Llengua i literatura. Barcelona 1700 és un compendi de sis assaigs, redactats per sis especialistes sobre diversos aspectes del dinamisme tant oral com escrit habitual a la ciutat comtal en el tombant del segle XVII.

Tanmateix, aquest volum —i els altres de la col·lecció— representen un triomf, no solament acadèmic sinó arqueològic, antropològic i polític, perquè l'època en qüestió ha estat injustament titllada durant massa temps de «decadent» i, per això, menyspreada, tant que en molts dels manuals de la literatura catalana fins ara llurs autors saltaven a debades els tres-cents anys des de les corts medievals a Catalunya fins als Jocs Florals del segle XIX, fixats els ulls i la ment en els versos romàntics de «La Pàtria», poema enyoradís de Bonaventura Carles Aribau, i en els criteris historiogràfics de Milà i Fontanals, medievalista empedreït que classificava obres segons si fossin de l'«escola catalana» o «no catalana», sense comprendre racionalment la crucial importància de l'evolució «holística» d'un poble. Seria un error greu, epistemològicament parlant,

descartar i oblidar tres-cents anys d'avanços en la història general de la humanitat catalana com si no haguessin passat i com si no haguessin succeït!

No obstant tots els prejudicis i malentesos, Albert Garcia Espuche *et alii* han pogut exhumar, reconstruir, comentar i llavors analitzar un corpus documental que és veritablement monumental. L'empresa investigadora s'ha guiat per unes regles de recerca més actualitzada, i consegüentment han pogut confeccionar un estudi objectiu a base de runes i documentació més aviat notarial.

Tornant al títol que ens ocupa, el contingut és el següent: 1) «La decadència de la Decadència. Consideracions sobre un concepte historiogràfic prescindible», per Joan Santanach i Suñol; 2) «Llegir, escriure i escoltar a la Barcelona del Sis-cents», per Xavier Torres Sans; 3) «La llengua en la documentació notarial de la Barcelona del 1700», per Xavier Cazeneuve i Descarrega; 4) «Paraules de la ciutat del Born», per Albert Garcia Espuche; 5) «La llengua literària», per Francesc Feliu; i 6) «Literatura catalana barroca: meravella & mixtura», per Josep Solervicens. Les lliçons que aprenem dels sis especialistes ens forneixen un quadre cultural ampli i ric d'una població catalana que enraonava i escrivia i escoltava i murmurejava en la llengua de la llar segons en quina activitat estava involucrada, tot això en una ciutat i regió que cada vegada més es veïé obligada a competir amb la penetració insistent de la llengua de l'oficialitat, de la cort i de la monarquia. El llatí pervivia encara com a vehicle d'expressió arcaïtzant, per a certa documentació engendrada per les notaries.

En una breu «Introducció», Garcia Espuche defensa el concepte d'un català de l'any 1700 força ric i de cap manera «decadent», una llengua del comerç en ebullició, de la feina, de la llar, de la Diputació, de gran part de la documentació notarial: un català que es disseminava tant oralment com per escrit i per moltes vies diferents. A les «innombrables festes urbanes», als edictes articulats oralment, a les relacions i als llibres de memòries tots dos escrits, als versos improvisats que s'enganxaven a les portes, als arbres, a les parets i que es venien com a plec solts. És més aviat a l'època del barroc quan Barcelona tanmateix comença a ésser un important centre llibreter i editorial. Aquesta introducció serveix com a pont al primer assaig, la finalitat del qual és desmitificar el concepte de Decadència.

Aquí Joan Santanach conta la història de les lletres cultes a Barcelona entre el segle XVI fins al període del 1700. Desmenteix el mite d'una literatura catalana culta, cortesana, i exclusivament redactada en català de l'edat mitjana, una edat daurada somniada, quan la realitat era i és que els versos dels primers poetes del Principat foren

escrits en occità o més tard, durant el segle XIV, en una «llengua híbrida occitanocatalana». Així que mentre els medievalistes catalans dels segles dinou i vint es queixaven de la creativitat poètica «híbrida», «bastarda», mig català, mig castellà dels segles XVI, XVII i XVIII, preferien desfer-se i així desconnectar-se dels fets historicoliteraris fefaents. Ara bé, Joan Boscà a partir dels anys 1530 (c. 1540) va assumir l'encàrrec cultural de «nou referent lingüístic», veu poètica en llengua castellana que introduí amb succés la lírica italiana a la Península des de la seva residència a Barcelona i la subsegüent transmissió —tant manuscrita com impresa— de les seves poesies pertot arreu. Poetitzar en castellà en estrofes a l'estil italià seria la nova dèria inventiva, que ja no tindrà aturador. Començant amb la dinastia dels Habsburg, les mancances i febleses de les manifestacions escrites de la cultura catalana serien múltiples: ja la ciutat comtal no podia disposar d'una cort, amb mecenatge, amb «models propis capaços de crear escola», ni amb una llengua que pogués interessar generalment més enllà de les fronteres geogràfiques del Principat. I això no obstant, el conreu de literatura creativa mai no deixà de fer-se, malgrat les pitjors circumstàncies repressives i problemàtiques que les ments enginyoses de parla catalana a Catalunya van haver d'aguantar. Santanach ens explica que, no obstant això, a mitjan segle XVI sorgeix d'aquest buit una «remarcable democratització del fet literari» per part de les «noves classes dirigents», quan ja els aristòcrates d'antany no figuraven al centre de l'activitat cultural. Afegeix que molts noms del segle XVII anteriorment desconeguts o oblidats, però a hores d'ara recuperats, eren responsables d'obres literàries significatives: per exemple, les de Pau Puig, Ramis, Tagell. La prudència de l'autor és que hem d'analitzar «cada text d'acord amb la intencionalitat del seu autor, i l'estètica i el moviment en què s'inscriu». Tanca el seu text amb un consell savi per a un projecte de recerca: la necessitat d'escriure «una història actualitzada de la literatura entre l'edat mitjana i la Renaixença».

L'argumentació de Xavier Torres segueix un vessant sociolingüístic al seu treball, «Llegir, escriure i escoltar a la Barcelona del Sis-cents» que, per a aquest lector, dedicat a recuperar les veus no recordades dels avantpassats en alguna forma d'escriptura, m'ha atret especialment. Torres Sans lliga «llengua, literatura i política», i cita Rosich i Valsalobre quant a la «voluntat restauradora entre les elits culturals i polítiques del moment per recuperar l'antiga esplendor literària del català». Fins i tot, formula arguments en contra d'una «castellanització» lingüística del català durant els segles estudiats. Si més no, protocol·làriament el català no es va castellanitzar mai al període, i el fet és que quan es parla de diglòssia al Principat, sempre és una qüestió més aviat

de l'«ús de llengües diferents per a funcions diferents». Cal dir-ho, la cultura catalana no patí «un declivi d'activitat» de cap manera. Avui, gràcies a una o dues generacions d'estudis rigorosos d'exhumacions d'obres literàries desconegudes o oblidades llavors de la preparació d'edicions de textos literaris del barroc i rococó català, d'estudis de la història, de l'antropologia o de la impremta, al cap i a la fi podem començar a apreciar justament el dinamisme en clau catalana de l'època de la Ciutat del Born 1700. Si no s'escrivien i llavors s'editaven certs gèneres literaris, com ara la novel·la, el conte, la poesia al nou estil italià, aleshores els llibres de religió, el teatre religiós, les activitats a les acadèmies, a la universitat i al col·legi jesuític, a la documentació pública, ensenyen que la llengua de la cultura establerta i la de la resistència al canvi indesitjable era el català. Torres Sans es refereix a «una Barcelona prou alfabetitzada» encara que «no sabem ben bé com».

Xavier Cazeneuve, «La llengua a la documentació notarial de la Barcelona del 1700», ens acompanya en un tomb fascinant a través dels milers de metres de documentació notarial que es troben fonamentalment i quasi exclusivament a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, espai públic no pas freqüentat per lingüistes ni per filòlegs, encara que l'experiència sempre val la pena. Haig d'afegir que com a complement a les interessantíssimes lliçons i resultats de Cazeneuve, aconsello que l'investigador dediqui almenys dues o tres setmanes només a la labor de rastreig de documents a l'Arxiu per tal de localitzar-hi aquells papers cercats, a més d'altres coses, a vegades relacionades, això per la quantitat de paperassa que cal fullejar un cop assegut a la sala de lectura. Jo mateix hi he localitzat, per exemple, el testament del poeta Gualbes i la fe de defunció d'una setmanera que participà en el certamen literari del 1643, en què Francesc Fontanella llegí el seu *Vexamen*. La conclusió a què arriba Cazeneuve és que a base d'un estudi de gairebé tota la documentació notarial de l'època, hom s'adona que «El català es mantenia viu com a llengua útil, la llengua que es parlava»; alhora proposa que es duguin a terme anàlisis lingüístiques per tal de traçar l'evolució de la llengua catalana dels segles XVII i XVIII a base d'aquesta documentació notarial.

En quart lloc, Garcia Espuche, «Paraules de la Ciutat del Born», sobre el lèxic conegut i desconegut per nosaltres dels mots, termes i expressions que s'usaven quotidianament per a referir-se a la indumentària, la roba de casa, les eines, l'orfebreria, els objectes d'olor, les modalitats de joc, els dolços, la dansa i la música. En total s'hi compten gairebé 400 paraules «noves» per a incloure als diccionaris, i segons l'autor aquest fet comprova «un dinamisme econòmic, social i cultural més important del que

s'havia admès per a la societat d'aquella etapa històrica». Per exemple, para esment a l'expressió desconeguda, «fogó de jueu» (171), que es documenta per primera vegada al segle xv. Per a aquest investigador que es dedica als assumptes dels sefardites dins i fora d'Espanya, el terme o l'expressió deu referir-se a un fogó especial que crema a foc lent, tipus de forn que empraven els jueus catalans i els jueus dels altres territoris de la Península, amb la finalitat de preparar, amb vint-i-quatre hores d'antelació, el guisat d'adafina, segons en diuen els sefardites, o el *cholent*, com el diuen els jueus asquenazites del nord d'Europa: un estofat de carn de bou, d'ous durs, de cigrons i pastanagues que es cou a foc lent per tal d'evitar que la mestressa encengui la llum de la llar la nit de divendres i el dissabte, que és període sagrat.

Al cinquè assaig, «La llengua literària», Francesc Feliu explica convincentment que tota anàlisi del lèxic o contingut d'una obra literària ha d'ésser d'acord amb criteris moderns. Quant a la llengua dels textos, Feliu ens diu que no cal oblidar que «l'estètica barroca» que experimentava el català depenia en molt de la «presència abassegadora de la literatura castellana», una literatura que estava «al zenit del seu desenvolupament i del seu prestigi». Pouar mots, expressions, sintaxi, etc. del castellà als segles xvi-xviii havia d'ésser un procés esperat en l'evolució o diguem-ne el desenvolupament normal de la llengua. Aconsella per a la futura recerca una classificació de models de la poesia catalana del barroc semblant a la duta a terme pels professors Prats i Rossich. Segons Feliu, és crucial avaluar tots els registres existents d'una llengua, d'acord tothora amb els seus contextos qualssevol que siguin. Amb aquesta finalitat en ment, procedeix a analitzar la llengua de diversos textos literaris que normalment no s'estudien a les classes de literatura: un poema sobre bolets, un sermó, la *Controvèrsia* d'Agustí Eura... això amb la finalitat de comprovar «l'eloqüència [del català] de l'època». L'únic detall que puc afegir a aquest estudi acuradament preparat i presentat és que la lletra de la planxa del ms. d'Eura (238) té pinta de la de Pere Serra i Postius, el botiguer poeta, copista, recopilador de manuscrits i salvador de gran part de l'erudició literària barcelonina del xvii i xviii.

I, en últim lloc, «Literatura catalana barroca: meravella & mixtura», de Josep Solervicens, és un assaig erudit i brillant dedicat als dos lletraferits més eloqüents del barroc, Francesc Fontanella i Josep Romaguera. Solervicens comprova que ambdós autors intentaven renovar la llengua catalana, el primer en vers líric italianitzant i en un teatre que rivalitzés les comèdies espanyoles de Lope i la prosa de l'italià Guarini, i l'altre en una prosa exquisida, bé que nodrida d'idees i conceptes més bé racionals, força moderns.

Llengua i literatura, Barcelona 1700 ofereix a l'estudiós l'oportunitat d'acostar-se objectivament i intel·ligentment a la comunicació, en qualsevol dels seus registres, de la llengua i la literatura catalanes parlades i escrites vers l'any 1700 a la ciutat comtal. Els sis estudis, tots amb bibliografia actualitzada i comentada, ens inviten a prosseguir la tasca de recerca. Tal com ha succeït amb les runes de la Ciutat del Born, podem finalment començar a reconstruir adequadament una història social del 1700 que, per prejudicis injustos d'una mentalitat fossilitzada, tancada a la renovació dels fets, no ha pogut imaginar-se abans.

KENNETH BROWN
University of Calgary

Arnau i Segarra, Pilar / Luisa Cotoner Cerdó (2011) *Els subjectes de l'alteritat. Estudis sobre la narrativa de Carme Riera*, col·lecció Miquel de Sants Oliver, núm. 41, Barcelona / Palma, Edicions UIB / Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Institut d'Estudis Baleàrics, 193 pp.

Els subjectes de l'alteritat: estudis sobre la narrativa de Carme Riera és un volum resultat de l'esforç i la col·laboració d'una sèrie d'institucions (la Universitat de les Illes Balears, l'Institut d'Estudis Baleàrics i Publicacions de l'Abadia de Montserrat), que trauen a la llum el resultat del congrés internacional «Carme Riera i la seva obra», on culminen tot un conjunt d'actes i esdeveniments amb motiu del nomenament de Riera com a escriptora de l'any 2010, impulsat pel Govern de les Illes Balears i altres entitats (l'Obra Social «Sa Nostra» Caixa de Balears, l'Institut Ramon Llull, la Càtedra Unesco «Dones, Desenvolupament i Cultures» de la Universitat de Vic). En el «Pòrtic» que les curadores del volum, Pilar Arnau i Luisa Cotoner, redacten com a introducció, especifiquen que els articles que s'hi inclouen «han anat més enllà [del congrés] perquè han estat revisats i adaptats en funció d'aquesta nova forma de projecció de la tasca investigadora» (2011: 6). Així sembla, en efecte, en diversos dels articles, extensos i ben documentats, tot i que d'altres, més breus, potser trenquen una mica la coherència del conjunt.

El llibre s'obre amb una entrevista de Luisa Cotoner a l'escriptora, en què totes dues recorren la seua trajectòria literària des de l'espectacular punt de partida (*Te deix,*